तत्र गुणविधानमनर्थकम्। न इति ब्रूमः, प्रकृतौ ज्योतिष्टोमे गुणविधानमर्थवद्भविष्यति, यदि नामधेयं स्यात्, यावदेव यजेत इति, तावदेव उद्भिदा यजेत इति, न प्रवृत्तौ कश्चित् गुणविशेषः स्यात्। गुणविधौ च गुणसंयोगात् अभ्यधिकमर्थं विदधत उद्भिदादयः शब्दा अर्थवन्तो भविष्यन्ति तस्मात् गुणविधय इत्येवं प्राप्तम्" भा० "अपि वा नामधेयं स्यात् यदुत्पत्तावपूर्व्वमविधायकत्वात्" १,४,२,सू०"अपि वा इति पक्षो विपरिवर्त्त्यते। नामधेयं स्यात् इति प्रतिजानीमहे, एवमविहितमर्थं विधास्यति ज्योतिष्टोमात् यागान्तरं, श्रुतिश्चैवं यागमभिधास्यति, इतरथा श्रुतिरुद्भिदादीन् वक्ष्यन्तो उद्भिदादिमतो लक्षयेत्! उद्भिद्वता यागेन कुर्य्यादिति। यागेन कुर्य्यात् इति यजेतेत्यस्यार्थः करणं हि यागः। उद्भिदाद्यपि तृतीयानिर्द्देशात् करणं, तत्र उद्भिदा यागेन इति कर्मनामधेयत्वेन सामानाधिकरण्यसामञ्जस्यं, द्रव्यवचनत्वे मत्वर्थलक्षणया सामानाधिकरण्यं स्यात्। श्रुतिलक्षणाविषये च श्रुतिर्ज्यायसी। तस्मात् कर्मनामधेयम्। 'ननु प्रसिद्धं द्रव्यवचनत्वमपह्नूयेत, अप्रसिद्धं कर्मवचनत्वं प्रतिज्ञायेत' उच्यते, तृतीयानिर्द्देशात् कर्मवचनता। कुतः? करणवाचिनो हि प्रातिपदिकात् तृतीया भवति, करणं च यागः, तेन यागवचनमिममनुमास्यामहे।

"नैतद्युक्तं, यदि तृतीयानिर्द्देशे सति उद्भिदादिभ्यः शब्देभ्यो यागे बुद्धिरुत्पद्येत, स्यादेतदेवं, न हि नो बुद्धिरुत्पद्यते, तस्मात् अयुक्तम्। तृतीयावचनम् अन्यथा नोपपद्यते" इति चेत्, कामं नोपपादि, न जातुचित् अनवगम्यमानेऽपि यागवचनो भविष्यति, तस्मात् गुणविधयः। लक्षणेति चेत्, वरं लक्षणा कल्पिता, न यागाभिधानं, लौकिकी हि लक्षणा, हठोऽप्रसिद्धकल्पनेति। अपि च यदि नामधेयं विधीयते, न यागः, अथ यागः, न नामधेयम्, उभयविधाने वाक्यभेदः" इति। उच्यते, न नामधेयं विधायिष्यते, अनुवादा हि उद्भिदादयः। कुतः प्राप्तिः? इति चेत्। ततोऽभिधीयते, उच्छब्दसामर्थ्यात् भिच्छब्दसामर्थ्याच्च उद्भिच्छब्दः क्रियावचनः, उद्भेदनं प्रकाशनं पशूनामनेन क्रियते इत्युद्भित् यागः, एवमाभिमुख्येन जयात् अभिजित्, विश्वजयात् विश्वजित्, एवं सर्वत्र। अतः कर्मनामधेयम्। यत्त्वप्रवृत्तिविशेषकरोऽनर्थकः इति, नामधेयेऽपि गुणफलोपबन्धेनार्थवत्, तस्मात् कर्मनामधेयान्येवंजातीयकानि—इति सिद्धम्" भा०

गवामयने यज्ञे सप्तममासिकोत्तमाभिप्लविकस्थाने ३एकादशे दिने। "सप्तमस्य मासस्योत्तमयोरभिप्लवयोः स्थाने त्रिवृद्व्यूहोदशरात्र उद्भिद्बलभिदौ" आश्व०श्रौ० १२, १,५, "सप्तमस्य मासस्य ये त्रयोऽभिप्लवाः तेषां यौ उत्तमाभिप्लवौ तयोः स्थाने त्रिवृत्स्तोमको व्यूहोदशरात्रः उद्भिद्बलभिदौ च द्वे अहनी इत्येतानि द्वादशाहानि" नारा०वृ०। गवामयनशब्दे विवृतिः।

उद्भिद् पु० उद्+भिद्-क। १वृक्षादौ पञ्चविधे स्थावरे। २उद्भेदके त्रि० "होता यक्षत्तनूनपातमुद्भिदम्" यजु० ३८,२५ "उद्भिदं यज्ञफलानामुद्भेत्तारम्" वेददी०।

उद्भिन्न त्रि० उद्+भिद्-क्त। १उत्पन्ने कर्मणि क्त। २द्विधाकृते दलिते च। "यौवनोद्भिन्नशैशवा"।

उद्भूत त्रि० उद्+भू-क्त। १उत्पन्ने "शिवलिङ्गतयोद्भूतः कोटिसूर्य्यसमप्रभः" ति०त० पु० "समुद्रमथनोद्भूतः" कलसमन्त्रः न्यायमते २प्रत्यक्षयोग्ये "उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरः" उद्भूतस्पर्शवद्द्रव्यं गोचरः सोऽपि च त्वचः" भाषा०। उद्भूतत्वञ्च उद्भवापरपर्य्यायो रूपादिविशेषगुणगतो जातिभेदः कणा० सूत्रवृत्तौ उक्तः यथा "अनेकद्रव्यसमवायात् रूपविशेषाच्च रूपोपलब्धिः" क० सू०। "तेन रसगन्धस्पर्शेषु ज्ञानं व्याख्यातम्" सू०। "रूपगतो विशेषो रूपविशेषः तच्चोद्भूतमनभिभूतत्वं रूपत्वञ्च तस्माद्रूपस्योपलब्धिः। नन्वेवं परमाणोर्द्व्यणुकस्य च रूपं गृह्येतेत्यत उक्तमनेकद्रव्यसमवायादिति अनेकपदं भूयस्त्वपरं तेनानेकानि भूयांसि द्रव्याणि आश्रयतया यस्य तदनेकद्रव्यं त्रसरेणुप्रभृति तत्समवायात्, घटादयोऽप्यवयवद्वयारब्धाः परम्परयाऽनेकद्रव्याश्रया एव, रसस्पर्शादौ रूपत्वविरहात् चाक्षुषत्वाभावः चाक्षुषे तेजसि च उद्भूतत्वविरहात्,। उद्भवः रूपादिविशेषगुणगतो जातिविशेष एव रूपत्वादिव्याप्यः। नन्वेवं शुक्लत्वसुरभित्वकटुत्वादिभिरपि परस्परभावानुपपत्तिरेव तत्तद्व्याप्यतन्नानात्वकल्पने तु कल्पनागौरवम् उद्भवपदस्य नानार्थत्वञ्चेति चेन्न बाह्यैकैकेन्द्रियग्रहणयोग्यगुणत्वस्यैवोपाधेरुद्भवत्वात् तदुपाधिविरहस्यैवानुद्भवत्वात्,। अनुद्भवाभाव एव उद्भव इति केचित्। तच्चिन्त्यम् अनुद्भवस्याप्येवं व्यवस्थापयितुमशक्यत्वात्। अतीन्द्रियविशेषगुणत्वमनुद्भूतत्वमिति चेत् एवं तर्हि ऐन्द्रियकविशेषगुणत्वस्यैवोद्भवत्वापत्तेः। ऐन्द्रियकत्वावच्छेदकं किमिति चेत् तुल्यम्, विशेषगुणेष्वेकैवोद्भूतत्वं जातिः गुणगतजातौ परस्पर-